

Afectivitat i sexualitat. Són educables?

FUNDACIÓ
VÍCTOR
GRÍFOLS
i LUCAS

Afectivitat i sexualitat. Són educables?

ISBN 978-84-693-2427-1
Edita: Fundació Víctor Grífols i Lucas. c/ Jesús i Maria, 6 - 08022 Barcelona
fundacio.grifols@grifols.com www.fundaciogrifols.org

Interrogants 02
de la Fundació
Víctor Grífols i Lucas

SUMARI

Pàg.

Presentació.....	7
1. Introducció.....	9
2. La sexualitat.....	12
3. Establir límits.....	17
4. Educació i sexualitat.....	19
5. Comunicació i gènere.....	24
6. Adolescència i risc.....	26
7. La incidència dels canvis socials.....	30
8. Conclusions.....	33
Grup de treball.....	35
Títols publicats.....	36

PRESENTACIÓ

La nova llei que regula l'avortament, i que acaba de ser aprovada pel Parlament espanyol, porta el títol de «Ley orgánica de salud sexual y reproductiva y de la interrupción voluntaria del embarazo». El títol indica que cal donar prioritat a la formació per a la salut sexual i reproductiva, ja que l'ideal seria que la decisió d'avortar no es produís mai per causa d'embarassos indesitjats, que és el motiu més freqüent d'avortament. L'educació sexual al nostre país ha estat sempre una assignatura pendent. Era un tema tabú durant el franquisme i, amb la democràcia, no hi ha hagut prou voluntat d'abordar-lo i posar en pràctica un model d'educació reproductiva adequat a l'època, a les característiques i a les necessitats de la nostra societat.

Educar sexualment implica com a mínim dues coses: a) ajudar a les dones que decideixen interrompre un embaràs a prendre la decisió amb plena consciència i responsabilitat pel que fan, ja que sempre es tracta d'una opció difícil i traumàtica; b) formar a les nenes i nens per tal de que aprenguin a afrontar les relacions sexuals amb coneixement del sentit i les conseqüències que tenen, i amb capacitat per fer-se'n responsables. Una de les qüestions més debatudes per la llei ha estat la proposta que les menors poguessin interrompre l'embaràs sense informar-ne als pares. Tot i que el tràmit parlamentari de la llei va rebaijar la proposta inicial, limitant la no informació als pares als casos realment conflictius, és un fet que cada cop estem més disposats a reconèixer als menors de divuit anys una maduresa equivalent a la que es dona per descomptat quan una persona adquireix la majoria d'edat. Aquest punt de vista no és congruent amb l'abandó de la formació dirigida a que la iniciació en les relacions sexuals es faci amb la màxima responsabilitat i coneixement.

Tant o més important que tenir una legislació que reconegui l'autonomia reproductiva de la dona és posar en marxa mesures efectives destinades a disminuir el nombre d'embarassos no desitjats. Cal incidir en la prevenció, l'educació i la corresponsabilitat de dones i homes i transformar les condicions que duen a embarassos imprevistos. El Consell d'Europa, en un infor-

me de l'any 2008, al mateix temps que recomanava als països membres una regulació que respectés l'autonomia de les dones per a decidir, afegia que la regulació havia d'anar acompanyada de campanyes més efectives per a la prevenció dels embarassos. Dit d'una altra manera, mai la interrupció voluntària de l'embaràs hauria de ser vista com un mètode anticonceptiu entre d'altres.

L'educació comença per la informació, però va més enllà de la informació. No és suficient augmentar la difusió de preservatius i ensenyar a utilitzar-los ni tampoc incidir més en les campanyes de control de la natalitat. La formació de la persona perquè aprengui a actuar amb criteri i amb responsabilitat va més enllà de la mera informació. És per això que cal insistir en la necessitat de polítiques i programes que promoguin una autèntica educació sexual.

No és una tasca fàcil de dur a terme. Encara menys en uns temps en què tota la informació que els menors reben a través dels mitjans audiovisuals va en contra de l'educació sexual que cal emprendre. Però la dificultat del problema no és raó suficient per no fer cas i deixar-lo de banda. L'experiència d'alguns països que s'han prèsseriosament l'educació sexual, com és el cas d'Holanda, fa palès que han aconseguit que disminueixi el nombre d'avortaments en comptes d'augmentar com passa en la majoria de països que han regulat la interrupció voluntària de l'embaràs. La nova llei dóna més autonomia a la dona per decidir interrompre un embaràs. Més autonomia, però, hauria d'implicar sempre més responsabilitat.

Per tal d'ajudar a afrontar la qüestió, la Fundació Víctor Grífols i Lucas va organitzar una discussió amb un grup d'experts en educació, especialment sensibilitzats en la formació de la sexualitat. El debat va comptar amb una ponència inicial de Rosa Ros, dedicada des de fa anys a la matèria, que es va encarregar també de coordinar la sessió. El resultat del diàleg és el que es resumeix en aquest quadern amb la intenció de proporcionar als més directament responsables de l'educació un seguit d'idees, d'opinions i també de dubtes sobre una qüestió de tanta transcendència com la que tenim entre mans.

Victòria Camps
Presidenta

1. Introducció

És ben cert que poder fer un plantejament lliure d'una matèria sempre tan controvertida com és l'educació afectivosexual, és un pas endavant en el camí de l'ensenyament. Però d'altra banda els obstacles, premisses i conclusions ens porten a veure que s'ha avançat sobretot en la teoria i no en la pràctica.

Actualment s'accepta que els coneixements apresos mitjançant un procés educatiu continuat per a la salut en la infància i primera adolescència, poden ajudar a reforçar la personalitat, l'autoestima, a assolir la identitat i facilitar l'adopció d'actituds positives envers l'afectivitat, les relacions amb els altres, la sexualitat, etc.

L'adolescent actual segueix sent tan vulnerable com ho eren els seus pares davant de les noves situacions i emocions que li planteja créixer i caminar cap a la maduresa. Més informació, més llibertat a la premsa, ràdio i televisió, més consum d'imatges, més llibertat d'acció i més comprensió social, no han aconseguit solucionar allò que no té solució genèrica, que és formar i ajudar a créixer a un ser sexual i afectiu, lliure i amb criteris que permetin la creació única, original i intransferible de cadascun d'ells com a éssers humans.

L'adolescent està sotmès a un bombardeig salvatge d'informació, de models, d'estímul, de consum, però necessita i no troba els espais on repensar i contrastar tot el que ha après i ha d'interioritzar per poder compartir.

Les qüestions que prenen part de les relacions més íntimes entre les persones, com és el gaudir de la sexualitat, sovint estan sotmeses a la doble moral i a una entesa per part de la societat fraccionada i poc homogènia. Ens trasbalsa l'embaràs i l'avortament en el grup d'adolescents, els seus comportaments tot lliscant el risc, el consum de diferents drogues en edats cada vegada més joves, les noves addiccions a les pantalles (internet, mòbil...), la seva manera d'expressar què senten... però ens costa, tant des de les institucions polítiques i socials com des dels professionals, fer una mirada àmplia i una reflexió multidisciplinària per trobar una resposta més adequada a les seves necessitats.

És incongruent que, davant de la situació social actual, es parli tan sovint de la importància de l'educació afectivosexual, des d'una mirada global, i no s'abordin les dificultats dins del marc familiar ni s'estableixi de manera transversal en el bell mig de l'ensenyament reglat.

Hi ha estudis que evidencien que l'educació integral en sexualitat i afectivitat pot propiciar el respecte cap a l'altre, retardar d'una manera efectiva l'inici de l'activitat sexual, reduir la seva freqüència i la de les relacions sexuals coitals no protegides, disminuir el número de parelles sexuals i augmentar l'ús d'anticonceptius segurs.

Parlar amb naturalitat de la sexualitat des d'una mirada objectiva i positiva, ens portarà a tractar qüestions que hi estan molt relacionades, com les drogues i la infecció pel VIH/Sida d'una manera distesa i educativa.

Breu història sobre l'educació afectiva i sexual al nostre país

Si fem una mica d'història, ja en una publicació del mes de novembre de l'any 1976, el nº 10 de la revista *Perspectiva escolar* de la Fundació Rosa Sensat, es va presentar un monogràfic sobre «Educació Sexual». En la seva presentació es comentava que el document només pretenia fer una «sacsejada», desfer prejudicis, tabús o concepcions no fonamentades i fer perdre als educadors la por a encarar-se amb la sexualitat i el plaer dels nens i nenes (i el propi!) i impulsar-los a iniciar un treball seriós i documentat, per tal que fossin capaços d'ajudar-los a trobar la joia de viure i de comunicar-se.

L'any 1981 a Catalunya, es va fer el primer projecte a tot l'estat espanyol d'un «Programa d'Educació Sanitària a l'Escola», aquesta proposta va sorgir d'un conjunt de professionals del món de la salut i l'ensenyament, que van posar de manifest la necessitat de fer una tasca coordinada entre sanitaris i docents, conclouent que calia un treball educatiu i preventiu des dels primers anys de vida.

L'any 1990 la nova llei d'educació, la LOGSE, va incorporar els «Eixos Transversals». L'educació sexual i afectiva va ser un dels temes transversals que plantejava la reforma educativa.

S'accepta ja fa temps, que el trasbals quant a l'afectivitat i la sexualitat que es pateix en l'etapa adolescent, pot repercutir en tot el procés formatiu en general. En aquest context, si s'entén la sexualitat com part essencial del procés de desenvolupament i d'equilibri emocional, justifica per sí sola la necessitat d'introduir-la en els dissenys curriculars.

Pren cada cop més sentit que l'educació sexual i afectiva es contempli com a tasca importantíssima que cal abordar des de la mateixa institució escolar, atenent a l'important paper vertebrador que juga en el desenvolupament de la personalitat i social dels adolescents.

Fa uns quants anys es van publicar diverses propostes educatives per a l'educació secundària en forma de crèdit variable. De manera que en alguns centres, es va començar a treballar l'educació afectiva i sexual amb l'alumnat de 3r o 4t curs d'ESO durant un trimestre, amb 3 sessions setmanals en grups més reduïts.

Darrerament, la part variable del currículum com principal via d'introducció d'aquesta temàtica en l'ensenyament reglat, s'ha reduït mínimament, alhora que s'ha demanat a l'escola que es faci càrrec de nous i, cada cop més diversos, reptes socials.

Actualment, amb la nova llei d'educació, la LOE (2006), amb la supressió dels crèdits variables, s'ha perdut l'espai on aquests temes «transversals» es podien abordar sistemàticament. S'ha retornat a un model fraccionat i reduccionista, el dels «tallers» que es realitzen puntualment a l'hora de tutoria, generalment amb la col·laboració d'especialistes externs al centre. Aquests tallers tracten sobretot dels riscos i/o l'ús correcte del preservatiu, deixant de banda els dubtes, les pors i l'emotivitat que generen les noves fantasies i les primeres relacions compartides i, que tant tenen a veure amb les actituds i els comportaments en aquesta època del creixement.

Per parlar de l'educació sexual, en primer lloc hauríem de fer una reflexió sobre el sentit que pren la sexualitat.

2. La sexualitat

Hem d'intentar definir el sentit de la sexualitat per començar a saber amb quin concepte estem treballant. Hi ha dos elements bàsics per delimitar mínimament el concepte, la primera és que som éssers sexuals des del naixement, i l'altra és que la sexualitat és totalment subjectiva. Conjugant aquests dos paràmetres aconseguiríem el nostre propòsit, però la dificultat és alta, tant com definir l'amor o aquells conceptes en què la matèria prima potencial pertany intrínsecament a l'ésser humà i la subjectivitat acaba per materialitzar-la. On posem els límits?

Segons el Dr. Pere Folch Mateu, reconegut psiquiatre-psicoanalista, la sexualitat entesa en la seva dimensió més àmplia, d'amor, afectivitat, corporeïtat, descobriment, recerca de plaer... és la que ens mobilitza a establir la relació amb l'altre per comunicar-nos. Ens acompanya tota la vida, la sentim, la vivim, però sovint no resulta fàcil parlar-ne.

Tot i que és molt difícil de concretar el seu sentit, el concepte sobre la sexualitat que l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va fer públic l'any 1975, aplega amb precisió alguns dels elements essencials que ajuden a constituir-la. «La sexualitat és una energia que ens motiva a buscar afecte, contacte, plaer, tendresa i intimitat. La sexualitat té a veure amb el cos, però influeix en els nostres pensaments, sentiments, emocions, accions i interaccions i per tant, té influència en la salut física i mental». Ens parla d'una energia vital que segons els trets personals i les diferents fantasies, experiències i missatges, s'anirà construint de manera individual.

Davant d'aquesta caracterització de la sexualitat, moltes de les pràctiques sexuals dels adolescents ens fan pensar en la necessitat de molts d'ells i elles per buscar estima, una identitat pròpia o ser reconeguts quan els manquen els referents de l'entorn més proper o bé pateixen privacions o situacions socials desfavorides.

La globalitat i la riquesa de la sexualitat necessiten d'un bon coneixement d'un mateix i això exigeix que el seu desenvolupament sigui alhora cognitiu, reflexiu i integrador.

Actualment en els diferents fòrums internacionals s'utilitza l'expressió: «salut sexual i reproductiva» per aplegar tot el que pren part en les relacions afectives, sexuals i reproductives.

Emmarcada en un procés continuat des del naixement

Com éssers sexuals des que naixem, sabem que la sexualitat s'estableix des del moment de néixer i segurament molt abans, des del propi desig de concepció dels futurs pares. Això que ve marcat per natura, s'ha d'instal·lar i assimilar a la nostra vida d'una manera natural, no com un afegit a partir de certa edat.

Se sap que el «vincl» que s'estableix amb el nadó, amb les primeres cures i atencions, com es dona l'aliment, la tendresa en les carícies, les paraules i el seu to està omplint aquest cos d'afecte i de sensacions i, per tant, d'energia sexual. Avui es coneix que la memòria neuronal és sensible a l'afecte i per això, com a éssers sexuals que som, es considera un element clau en la relació amb l'altre.

Des de la concepció fisiològica i a partir de ser éssers sexuals, es crea un gènere o un altre, masculí o femení, però, les característiques personals, l'impacte individual de les diferents experiències i la subjectivitat de cadascú, acabaran de modelar les diferències i la manera de comportar-se, segons el gènere. Els rols familiars i socials —en un primer estadi— comencen a treballar per fer de la vida d'aquest nadó un món ple d'experiències afectives que marcaran el seu bagatge a la vida.

Des d'aquesta visió, s'ha d'entendre que la sexualitat i la seva expressió és un *continuum* des que naixem; es tracta d'un procés que acompanya al creixement i que s'anirà omplint de contingut i expressant en funció de les relacions més properes, els coneixements que es van adquirint, l'afecte rebut, les emocions i sensacions despertades i les diferents experiències, entre altres. Però, és ben cert, que en l'època de l'adolescència, amb la maduració dels caràcters sexuals secundaris, totes les vivències interioritzades al llarg del creixement, sorgeixen amb força i s'expressa i es materialitza el «desig» de compartir la sexualitat i escollir amb qui compartir-la.

Com ja s'ha comentat, hi ha un recorregut, hi ha un bagatge sobre la qüestió de la sexualitat des dels seus inicis que acompanya a l'adolescent. Per tant el seu comportament, la seva manera, les seves actituds, moltes de les situacions que després viurà i es reflectiran en l'expressió de la sexualitat, estaran estretament relacionades amb les vivències anteriors. Per tot això, en l'època de creixement més important, l'etapa adolescent, l'afectivitat i la sexualitat s'hauran de considerar i atendre en el seu sentit més ampli, tant corporal com emocionalment.

Tot i que l'època de l'adolescència és el moment en què la consciència del nostre sexe i de l'energia sexual és més clara, passional, aclaparadora... després d'aquesta etapa seguim sentint el nostre cos i seguim necessitant els plaers del contacte i l'afecte que ens proporcionen, encara que parlem de nivells diferents.

Alhora, és inqüestionable que els humans també som éssers culturals. Per tant, en el creixement global de la persona i també en l'evolució de la sexualitat i la seva expressió al llarg de la vida, el medi social més proper i els valors i les creences (família, escola, religió, cultura del país d'origen, polítiques, marc jurídic, etc), que l'envolten, tindran un pes i una influència considerable. Per tant, nois i noies durant la seva etapa de formació i maduració, incorporen valors i actituds que ajuden a modelar la seva manera d'entendre, viure i compartir la sexualitat.

En concret, són molts els factors, interns i externs, que exerciran la seva acció en el desenvolupament i realització d'un ésser sexual i cultural: l'afecte, l'aprenentatge, l'experiència, les relacions amb els altres, el grau d'autoestima, l'amor, la relació amb els iguals, el respecte, la intimitat, l'empatia, el coneixement i acceptació del propi cos, la capacitat de sentit crític, el grau de competència en la resolució dels problemes, la sensibilitat personal i la tolerància a la frustració i, un llarg etc., depenent de la família, país i cultura que ens ha rodejat.

La importància del contacte i la cura

La importància del primer *vincl*e afectiu amb el nostre cos sexual, ens fa reconèixer que l'actitud i la cura dels pares/mares o primers cuidadors adults

amb els infants, contribuirà a construir la seva personalitat i per tant, la seva identitat sexual.

Els primers estímuls d'afecte també ho són de plaer físic, a l'hora que incideixen en la formació psíquica. Per exemple, no és el mateix l'experiència d'un nen que té una mare que l'acarona, que li dóna el pit, que el banya, que li fa un massatge, una persona que estimula la seva part sexual des de l'afecte i l'equilibri, que la que té un nadó oblidat o que està descuidat per altres motius i/o problemes personals o familiars. Així es va creant «la motxilleta del nen»; la motxilla que s'anirà omplint de les pròpies experiències en aquest camp i que seran la base a partir de la qual es generaran actituds i comportaments en l'adult que serà.

Des d'aquesta premissa, entenem que la veritable educació afectivosexual comença a la infantesa, on cal transmetre i replantejar de manera continuada la importància del contacte amb el pròxim amb gests, paraules, carícies, mirades, somriures..., com també de la comunitat de convivència.

Però, quan arriba l'adolescència, esdevenen canvis estructurals, tan fisiològics com psicològics i socials. És una etapa caracteritzada per la maduració dels caràcters sexuals secundaris, amb canvis en la imatge corporal i sensacions i sentiments que es presenten com un desafiament i que moltes vegades no se sap com conduir ni afrontar. Els canvis fisiològics no es produeixen al mateix ritme que els canvis psico-afectius i algunes sensacions corporals junt a les fantasies sexuals, porten als adolescents a posar-se a prova ben aviat i a enfrontar-se amb riscos encara no reconeguts.

En aquests moments tan essencials, l'adolescent pot rebutjar les cures de la infància, però necessita més que mai la mirada i l'escolta dels adults de referència, que l'acompanyin, que estiguin alerta i contrastin moltes de les vivències que anirà aplegant. És l'època d'experimentar, provar, comprovar, sentir i interioritzar sensacions i emocions noves, encara que els siguin difícils de gestionar. Si troben suport i una bona escolta en els moments difícils i sovint de patiment, estan ben disposats per refer el camí i canviar actituds i comportaments.

S'ha anat evidenciant que la sexualitat té molt a veure amb el tema de la cura des del principi de l'existència. Com han estat cuidats, quina transmissió han

rebut aquests joves dins de la família del significat de «cuidar» a l'altre i cuidar-se un mateix, com s'han sentit emparats en diferents moments... Tot plegat es traduirà en un major o menor equilibri emocional, i es reflectirà en la seva manera de comportar-se i en la relació amb els altres.

Els psicòlegs i altres professionals experts sovint atenen joves que han estat veritablement deseparats, que no han après a cuidar-se, perquè han rebut una atenció molt deficient. En aquest tipus de situacions, el camí cap a la identitat és complex i les relacions fàcilment són insatisfactòries, hi ha una gran vulnerabilitat i les conductes solen ser més arriscades i es repeteixen. Es desconnecta la part emocional de la part sexual i es dissocien. La situació es pot complicar encara més quan els adolescents han estat «abandonats» en un principi i, per reagrupament familiar, arriben al nostre país amb un altre bagatge cultural i experimental. Han de fer un altre dol, deixant el seu grup de referència i intentar integrar-se al món escolar i trobar una comunitat o un altre grup d'iguals que els permeti construir i/o reafirmar la identitat.

3. Establir límits

Els experts en educació diuen que educar sempre és ensenyar coses, no es pot educar sense ensenyar res. Efectivament, ensenyar coses vol dir «mullar-se» o prendre partit. Un no pot transmetre un coneixement o una informació sense continguts o com una imposició.

Ara bé, la tasca de l'educació també és la de posar límits, aquests ajuden a aconseguir la veritable individualitat i llibertat. Ens podem equivocar o no, però, el nen i també l'adolescent estan esperant de l'educador (família, ensenyant, professional de la salut...), que els digui fins on es pot arribar, què es pot fer i què no es pot fer, perquè cal comportar-se d'una manera o d'una altra... Entre l'educador i l'educand no hi ha igualtat, sinó una asimetria que és bo que es mantingui, perquè si no, l'educador no fa d'educador, es converteix en un company més, i educar perd tot el sentit. Això també és vàlid en l'àmbit de la sexualitat i de l'afectivitat. El respecte cap a els altres i a les diferències, s'aprèn sobretot a casa però, també a l'aula.

En la sexualitat i la seva expressió, els límits essencials es troben dins dels Drets Humans i els principis de l'ètica. En la sexualitat compartida tot està permès sempre que hi hagi un respecte a la llibertat de l'altre i no hi hagi imposició. Establir una idea de sexualitat genèrica és tant summament complicat, que és anul·lar de ben segur, l'expressió sexual d'algú. En sexualitat igual que en la resta d'aspectes de la vida, no tot és possible. Humanitzar-nos, justament, és acceptar alguns límits. En aquest context cada societat posa uns límits i uns valors, i cal socialitzar els infants i fer-los progressivament partícips dels límits i valors de la societat en la que viuen.

Ara bé, per reafirmar la personalitat i posar a prova què se sent, en aquesta etapa de canvis tan importants, és important comprovar les capacitats, «transgredir» els límits imposats i sovint provar fins on es pot arribar. En el procés d'aprenentatge i interiorització de tot allò que s'adquireix, hi entra de ple l'experimentació i el dret a equivocar-se. Moltes de les conductes per experimentar, per donar raó a les emocions i els sentiments i sentir coses noves, sovint s'emmarquen més enllà dels límits de la seguretat i el confort.

En aquest context és on l'educador ha d'estar atent per contrastar i treballar el sentit més genèric de la importància dels límits, tan per a la convivència com per trobar un lloc en el món.

Cal acceptar que som una individualitat, un «jo» únic, però que vivim en comunitat amb uns límits, unes regles i uns principis que són necessaris conèixer i respectar per tal de créixer dintre d'ella. Per tot això és necessària la formació en valors i en especial l'afectiva i sexual i, sobretot, davant d'un món que ha fet de la sexualitat i la seva pràctica alguna cosa més que un principi natural de relació.

Com fer arribar aquests particulars i, a la vegada, essencials missatges a la societat, a les famílies, als responsables dels centres educatius i, sobretot, als propis interessats (infants, adolescents i joves), en la seva formació com a persones, és una qüestió que no està del tot resolta.

4. Educació i sexualitat

En Joan Brossa diu molt intel·ligentment: «les coses importants s'aprenen, però no es poden ensenyar». Però també és cert que l'aprenentatge forma part intrínseca de l'educació i formació des del naixement, però, com s'ha d'ensenyar la sexualitat, de quina manera?

Per tant, l'educació afectivosexual és un procés que ha de començar en els primers anys d'existència i continuar al llarg de tota la vida. En aquest procés estan implicats tant la família com l'escola i, en alguns moments, altres adults experts o de referència.

El rol de la família

La família és la més important, perquè actua com a model de conducta, especialment pel que té a veure amb les relacions interpersonals, les relacions afectives i en una determinada manera d'entendre i exercir els rols associats a cada sexe.

Però, potser l'època de l'adolescència no és el millor moment, perquè els pares comencin a parlar de sexualitat amb els seus fills. Hi ha tota una sèrie d'aspectes previs que s'han de començar a treballar des de la infància: valors, respecte, estima, demostració d'afecte...

De fet, quan comença a aparèixer el tema de la sexualitat a casa, sobretot la que es relaciona amb el cos i el plaer, molts pares pensen que ja se'n parlarà quan tingui l'edat. Però, quin és aquest moment? S'ha d'esperar que els fills arribin a l'adolescència i comencin a compartir la seva sexualitat o hagin viscut les primeres experiències amb majors o menors situacions de risc?

Sovint els pares, davant les diferents expressions de la sexualitat dels fills i filles durant el creixement, se senten confosos; (jugar a metges per investigar els seus genitals, descobriment del cos i de les sensacions de plaer quan es toquen els genitals, manifestacions de curiositat quan descobreixen el cos dels pares, reaccions de gust al acaronar-los o rentar-los...). Sorgeix el dubte sobre el que està bé i el que no està bé, i fins a on es pot considerar normal el que s'observa.

Al mateix temps, les preguntes dels nens i nenes referents a la sexualitat, moltes vegades causen sorpresa o pudor. Dóna la sensació que no s'està preparat per respondre-les. A vegades, sabent què es vol respondre, no se sap ben bé com dir-ho. Sempre existirà el neguit i el dubte i les diferents opinions de com educar sexualment als infants, ja que en gran part, això depèn de com hem viscut i sentit nosaltres els adults la pròpia sexualitat.

Alguns poden pensar que respondre la veritat o donar informació sobre la sexualitat, pot despertar en els fills més curiositat o bé incitar-los a una sexualitat precoç (vivències de la sexualitat avançades). Hi ha estudis que confirmen que això no és així. El «saber» dóna tranquil·litat i ajuda a reconèixer la pròpia realitat sexual i els seus límits.

La ignorància i la negació ens fan vulnerables, en canvi el coneixement i la proximitat a la realitat permeten la reflexió i aporten elements de valoració per poder preveure els riscos i prendre les mesures per evitar-los. Cal preparar a les persones per poder enfrontar-se als riscos amb coneixement i criteri.

De totes maneres, la gran majoria de pares i mares són perfectament conscients de la necessitat d'una educació sexual que sigui clara, positiva i apropiada a cada edat i moment de l'evolució. Això vol dir, tractar sempre aquest tema, amb la màxima naturalitat i normalitat possible.

Per a un creixement saludable és necessari que tractem d'abordar les qüestions entorn a l'expressió de la sexualitat en les diferents etapes evolutives. També hem de tractar amb naturalitat les diferents maneres d'expressar la sexualitat, entre elles, les relacions sexuals coitals i la manera de protegir-se d'un possible embaràs no desitjat o d'una infecció de transmissió sexual com la sida, fent-los conèixer els mitjans de prevenció (com el preservatiu masculí i femení o altres anticonceptius). Està en joc la seva salut.

Quant la informació arriba des de casa amb normalitat, es converteix més ràpidament amb coneixement, ajuda a prendre decisions ètiques i fonamenta les bases d'una futura capacitat crítica i de gestió del risc.

Si considerem a la família com un dels principals agents educatius pel que fa a l'afectivitat i la sexualitat, caldria tenir en compte que a vegades li fa falta ajut, doncs, tot i que el pare i/o la mare són imprescindibles en aquest procés,

sovint el que els passa és que no saben com fer-ho. Tampoc saben a on anar per demanar assessorament i ajut, quan són conscients que el necessiten per poder afrontar aquests o altres temes amb els seus fills.

El rol de l'escola

Al llarg de l'educació infantil i primària, també l'escola té un paper fonamentalment educatiu, i en aquest sentit es poden treballar les actituds, l'afectivitat, els rols no discriminadors i les informacions bàsiques sobre sexualitat.

En l'educació secundària, coincidint amb un determinat moment del desenvolupament psico-sexual, l'educació afectivosexual es converteix en una necessitat inexcusable. Pel propi adolescent és el moment més important per disposar d'una sèrie d'informacions i una orientació que no sempre la família pot facilitar.

Si l'afecte estableix el vincle essencial per esdevenir persones, ens proporciona els estímuls pel contacte amb l'altre i a la vegada, ens permet l'equilibri emocional, seria bo que l'educació sexual des de l'escola profunditzés més en la part afectiva i les diferents maneres de relacionar-se i comportar-se, i no s'entengués només com un compendi de dades i informació sobre l'anatomia i fisiologia reproductiva, els diferents anticonceptius, l'embaràs i les infeccions de transmissió sexual.

L'educació sexual té un component ètic innegable i una de les tasques dels educadors, consisteix precisament en ajudar als joves en la creació d'un codi ètic propi per tal que exerceixin els seus drets, respectin els drets dels altres i desenvolupin actituds i conductes més responsables i saludables en relació a la pròpia sexualitat.

Quan s'educa als joves com a persones globals, sense separar l'educació sexual de l'educació de la personalitat, hi ha una repercussió positiva en la seva educació sexual.

Existeix un primer manifest d'una «escola d'estiu» sobre l'educació sexual on ja es parlava de la necessitat que els educadors introduíssim el tema de la sexualitat en l'ensenyament des del punt de vista de creixement personal. Es

tracta de situar la sexualitat i l'afectivitat dins d'un context de creixement i maduració personal. Per tant, caldria emplaçar l'educació afectivosexual dins de l'entorn conceptual de l'educació per la salut en un sentit ampli i positiu, aquell que té en compte els sentiments i ajuda a créixer i a madurar, a reconèixer els diferents riscos i aprendre a gestionar-los.

El treball en grup, mixt o per sexes, participatiu en forma de taller sobre aspectes concrets de la sexualitat i la seva pràctica i tenint en compte les diferents etapes, pot ser positiu, però sempre que estigui contextualitzat en un àmbit de salut i creixement més global.

D'altra banda, és lògica i necessària l'educació i és lògica i necessària la formació, però s'ha de reconèixer que hi ha coses que són difícils d'ensenyar tal com els adults pensen que és correcte; no tot es pot ensenyar. Per molt que s'hagi rebut una bona i correcta transmissió sobre el sentit i la importància de la sexualitat, tant per part de la família com de l'escola, es visqui en un entorn social positiu i enriquidor d'amistats i relacions amb «bones influències», la part més íntima de la sexualitat i l'emotivitat i sentiments que aquesta genera quan es comparteix, també tindrà que veure amb les característiques personals, l'imaginari de cadascú i els sentiments i vivències interioritzades individualment. Per tant, sempre hi haurà una elecció i manera pròpia i exclusiva de sentir-la i viure-la.

En l'expressió de la sexualitat, són molts els elements que hi participen, des del grau de necessitat d'afecte, la capacitat d'independència i no dependència, quin lloc és dóna a l'altre, les expectatives de la relació, què es desitja, què es necessita de l'altre, què se li demana, etc. Fins a quin punt, aquest estat emocional i novell pot permetre ocupar-se de la pròpia gestió i responsabilitat.

En molts casos, la demanda d'un adolescent en la consulta després d'una situació de risc viscuda, té a veure amb tot aquest batibull de sensacions difícils d'expressar verbalment. Aquests fets també s'han de contemplar en l'educació afectiva i sexual.

El dret a l'educació en sexualitat està recolzat per una definició feta per experts en drets sexuals que manifesta: «El dret de totes les persones, lliures de coerció, discriminació o violència a: el grau més alt de salut sexual possible

(inclòs l'accés als serveis d'atenció en salut sexual i reproductiva); a buscar rebre i impartir informació relacionada amb la sexualitat; a l'educació sobre sexualitat; al respecte per la integritat corporal; a l'elecció de la parella; a la decisió de ser o no sexualment actiu; a les relacions sexuals consensuades; a la decisió de tenir o no i de quan tenir fills i a gaudir d'una vida sexual satisfactòria, segura i plaent».

La informació i l'educació, inclosa l'educació sexual, és una necessitat i un dret, incorporat com tal en diferents acords i convencions internacionals (la Convenció sobre els Drets dels Nens, el Pacte Internacional sobre els Drets Econòmics, Socials i Culturals i el Programa d'Acció de la Conferència Internacional sobre la Població i Desenvolupament).

Estereotips en l'afectivitat i la sexualitat

Quan s'imparteix educació sexual, sense adonar-se'n es pot caure en els estereotips sobre la sexualitat i l'amor. Pot ser poc educatiu i a vegades perillós, donar com certes idees preconcebudes que ja funcionen socialment, o sigui que ja les sentim incorporades de manera inconscient.

S'ha treballat molt des del feminisme, des de la consciència d'una societat molt masclista i patriarcal i la consideració de molts aspectes negatius i de poc valor de la feminitat i, per tant, és lògic promoure la millora de la consideració social, personal i sexual de les noies. Ara bé, cal mirar de no passar a l'actitud contrària com a educadors/es i reconèixer igualment les dificultats i les angoixes que poden tenir també els nois. Ells també són víctimes d'una educació sexista que no els beneficia. S'ha de donar molta importància a l'escolta i a una mirada ampla (comunicació no verbal) d'uns i altres, és important convidar sobretot a parlar als nois i noies i; «escoltar més, convidar a expressar-se i parlar menys».

L'educació sexual necessita ser humanitzada i no tant estereotipada. L'home si cal que plori, i la dona que prengui la iniciativa.

5. Comunicació i gènere

L'educació afectiva i sexual, com element fonamental en el procés de canvis i creixement, hauria de millorar les capacitats de comunicació i d'interrelació amb les altres persones, incloent el respecte a la diferència en el seu sentit més ampli.

Les diferències entre nois i noies en el procés de construcció psicològica i social de la masculinitat i la feminitat, ja s'observen en la manera de comportar-se i relacionar-se durant la infància, però en l'adolescència es manifesten més clarament a partir de les fantasies, expectatives i emocions en relació a la sexualitat i, sobretot, en la vivència de les primeres relacions sexuals compartides.

Aquestes expectatives, emocions i sentiments en relació a l'afectivitat i les relacions sexuals dels nois i noies, no són gens homogènies i el camí cap a la identitat psicosexual d'uns i altres, és molt divers. Cal trobar els espais de comunicació i intercanvi per treballar les diferències entre noies i nois i el respecte mutu.

L'educació afectiva i sexual en l'adolescència ha d'incloure la dimensió de les relacions personals i possibilitar que els adolescents parlin, es comuniquin i comparteixin entre ells, nois i noies, els dubtes, les pors, què pensen i senten en relació a la sexualitat i aprenguin a perdre la vergonya en l'expressió verbal, a entendre a l'altre i a respectar-se. També seria bo que aquest espai comú, els ajudés a comprendre i, per tant rectificar, algunes de les transmissions familiars i socials negatives.

En el treball educatiu en grup, a vegades és interessant i positiu que els dubtes, preguntes i reflexions sobre la sexualitat es puguin plantejar en grups petits i separats per sexes. Elles i ells s'expressen amb molta més llibertat i tranquil·litat. Posteriorment serà important que comparteixin, també en grup, el que han discutit o consensuat per separat.

La classe mixta és molt interessant. Ells i elles han de conviure i han de mantenir aquestes relacions. Si no estan d'acord amb els prototips amb els que treballen mentalment, s'ho poden dir entre ells i aprendre junts.

Quan des de l'escola es treballa la igualtat des de les diferències en tot el procés formatiu, la reflexió i debat sobre l'afectivitat i la sexualitat és més fàcil i es pot realitzar amb grups mixts des d'un bon començament.

L'educació ha de ser mixta i coeducadora, i sovint no ho és. Hi ha tendència a confondre una escola coeducadora amb la que és solament mixta, quan l'escola coeducadora és aquella que es proposa treballar sobre la discriminació entre homes i dones amb l'objectiu d'anar corregint la desigualtat i la iniquitat entre uns i altres. Els principis d'igualtat s'han de treballar des de les diferències personals i socials dels nois i de les noies, tot potenciant la comunicació, l'entesa i el respecte entre els dos sexes.

Propiciar la comunicació

Els educadors hauríem de propiciar més debats sobre el sexe i l'amor entre els joves perquè escoltin plantejaments diversos entre ells i valorin, sobre l'enamorament i els ideals que s'esperen en les relacions i com aquests ideals són impossibles d'aconseguir.

Durant molt temps es feien crèdits d'educació afectivosexual i un s'adonava que amb els nois i noies, quan es treballaven aquests temes i *estiraves* el tema de l'educació afectivosexual, acabaven parlant molt poc de sexualitat i parlaven molt de «com som», com ens relacionem, com ens sentim i estem en diferents moments. Potser és el més interessant: arribar a parlar de com em relaciono amb mi mateix, amb els altres, les pors, les mancances i el significat de l'afectivitat. Si s'aconsegueix aquesta comunicació, observes que permet avançar molt en tot el treball amb els alumnes, no només en el tema afectivosexual, sinó amb l'augment de l'autoestima i del benestar individual i també del grup. A partir d'aquí, s'interessen més pel que s'ensenya i tenen una millor predisposició per aprendre matemàtiques o altres assignatures, perquè, estan més bé i les relacions amb els ensenyants i entre ells milloren i són més positives.

Des de l'ensenyament, un cop s'han donat els continguts informatius, cal ajudar als alumnes a què es comuniquin, que pensin anticipadament sobre situacions en les que es poden trobar en les seves relacions personals amb els iguals i de parella, en els plantejaments i les implicacions individuals diverses, segons els sexes i segons la manera de ser de cada persona.

6. Adolescència i risc

Els experts reconeixen que hi ha comportaments de risc o amb risc implícit en les característiques de la personalitat adolescent. Sovint superar el perill és un repte, és transgredir, posar-se a prova per mesurar els propis límits i anar guanyant autonomia. Passar aquest punt de perill, entre cometes, també és part de l'adolescència. És a dir, aquest és el perill, però és també el plaer, d'aconseguir moure's, fer o pensar diferent del que els adults pensen.

Si transgredir forma part de l'etapa adolescent, també en formen part els límits, per tant els adults (família, escola, comunitat...), tal com ja s'ha comentat, han de posar límits, perquè els puguin transgredir. Les noves experiències i les pràctiques de risc, entre cometes, han de fer patir els pares, perquè això és una cosa generacional. El que passa és que hi ha un perfil de jove que s'hi instal·la i té relacions problemàtiques amb el risc de manera continuada. És aquell jove que els professionals veuen que té relacions conflictives amb quasi tot. És un jove amb problemes, que sol presentar conflictes amb la pràctica sexual, amb les drogues, amb la violència, etc. Per tant, s'ha d'intentar captar a temps aquesta diferència per poder-los ajudar.

És important que la sexualitat dels joves en general, no només s'entengui com una qüestió de posar-se en perill, de risc o de saltar-se les barreres. Amb l'educació afectiva i sexual s'ha de transmetre la part d'experiència positiva, de plaer, de goig, de compartir, de gaudir, de passar-s'ho bé i de respecte cap a l'altre. Aquests elements positius lligats a la sexualitat i a les relacions compartides, s'han de tenir molt en compte i són els que permeten parlar també dels riscos de manera més senzilla i planera.

Hem de construir un caminet educatiu que ens permeti i permeti als joves poder parlar d'afectivitat, de respecte, de fantasies, de desitjos, de pors, de dubtes, d'alegries i de satisfaccions, des de la vessant positiva, per ajudar-los a construir-se un bon grau d'autoestima i seguretat en ells mateixos.

Per tant, s'ha d'intentar trobar la manera d'ajudar als joves —ja sigui a classe de matemàtiques, de física, de literatura o d'altres, a incrementar les seves capacitats de pensar, d'analitzar i de preveure les conseqüències possibles

dels seus actes. Es tracta d'ajudar-los a tenir criteris ètics i humans i saber on són, què volen, quins riscos prenen, fins on els prenen, quins problemes poden tenir si prenen aquests riscos i quines conseqüències se'n poden derivar. I finalment, que cadascú faci la seva opció.

Joves especialment vulnerables

Quan la referència dels adults és feble o bé no estan al cas per acompanyar i entendre la complexitat del procés de creixement, els adolescents i joves ho tenen més difícil i les seves conductes poden ser un «pas a l'acte», i encara que aquestes solen tenir un significat de rebel·lia, sovint poden arribar a sobrepassar els límits de tal manera, que es posa en perill la seva salut.

Per tant, si en aquest viatge de creixement el suport familiar o social trontolla, els joves, amb el motor de vida en marxa i segons les seves característiques de personalitat, poden ser grans actuadors i comportar-se de manera poc continguda amb hàbits molt poc saludables, poden ser molt inhibits i passar a dependre de grups més marginals, o bé ser seduïts per la força de la violència i arribar a patir trastorns emocionals i/o mentals, entre altres.

De fet, en les conductes reactives relacionades amb el malestar cap a l'entorn més proper, no hi ha cap consciència del risc. Es tracta de cridar l'atenció i buscar algun element identitari, en concret que se'ls tingui en compte a qual-sevol preu.

Com ja s'ha comentat, els nois i noies que viuen i es relacionen en un entorn familiar i social poc favorable, tenen més possibilitats de caure en conductes de major risc. Ara bé, a vegades hi ha situacions que acompanyen a l'adolescent (divorci dels pares, pèrdues de familiars o amics, maltractament, abús, etc.), que el poden conduir de manera puntual o més regularment, a relacionar-se amb grups d'iguals problemàtics i enfrontar-se a comportaments contradictoris i poc saludables, que sovint fan patir, però que no poden ni saben com evadir-los.

En aquest context, l'educació pot millorar l'estat d'ànim negatiu i la necessitat d'actuar com a forma de presentació individual i de cridar l'atenció. Si es pot superar aquesta etapa de relació continuada amb riscos de tot tipus,

podem suposar que serà possible exercir el control d'un mateix. En canvi, mentre aquest control encara no se li suposa, caldrà una educació especial i, de vegades individualitzada. En aquest cas, també hi ha una tasca educativa que cal exercir des de l'escola.

Són joves amb un perfil de molta vulnerabilitat, són més vulnerables que molts altres perquè tenen mancances importants. Solen presentar una sèrie d'aspectes que ja des de petits veiem en la seva història i que els fa molt fràgils i vulnerables per les mancances afectives, emocionals, d'habilitats i que els afecta en la seva relació amb ells mateixos i amb els altres.

Una certa por no és positiva? Aristòtil deia que la por era una passió que, ben controlada, en el moment adequat, pot ser bona i útil. Per l'ensenyant, educar és ensenyar a controlar les emocions i les angoixes en aquest sentit. És a dir, ensenyar a enfadar-te quan t'has d'enfadar i a tenir por quan has de tenir por. Es tracta de vehicular les emocions amb els límits adequats.

Pensem que això no es pot veure només com a absolutament negatiu. No es tracta de evadir els problemes i dir: «No, és que això produeix por». Es tracta de fer entendre que els dubtes i la por són una condició humana i que cal coneixement, criteri i aprendre habilitats per enfrontar-s'hi.

En molts moments, en relació a la pràctica sexual i la transgressió, s'ha comprovat que el recurs de la por sol generar més desig, més ganes i més impotència. És important fer-los connectar amb la realitat, ajudar-los a pensar i a decidir si se senten preparats per tenir o no relacions sexuals o si pel contrari encara necessiten més temps per arribar a sentir-se preparats o preparades.

L'exercici de la sexualitat és un plaer, però tot el plaer mal portat pot fer patir, poden arribar a ser trastorns que sovint es manifesten a la clínica. És a dir, qualsevol plaer pot esdevenir un trastorn o una addicció. És un tema molt complex que pot tenir a veure amb l'educació i la cultura, però també amb les pròpies dificultats emocionals i/o trastorns de la personalitat.

S'ha parlat del culte a la imatge, i moltes vegades, quan treballes d'una manera més continuada amb els adolescents, t'adones que tot plegat és una carcassa. I quan es treuen la carcassa et trobes una persona molt carenciada, amb

una gran soledat i moltes necessitats i, el que han presentat és una mica el vestit de «batalla».

També s'ha parlat d'adolescents molt febles, molt vulnerables i carenciats. Però, la realitat és que en molts dels centres educatius (escola, institut,...), difícilment hi ha espais on se'ls pugui escoltar i se'ls faciliti el suport adequat.

A la vegada, des de la família tampoc se'ls pot escoltar i sovint arriben a les consultes de diferents serveis o professionals experts, amb les conductes conflictives o els trastorns molt instaurats i difícils de treballar.

Cal fer un esforç per preveure les necessitats i les mancances d'aquests adolescents durant la infància, abans que el conflicte i el risc siguin la seva única manera de relacionar-se amb la vida, amb els iguals i amb la societat.

En aquest sentit, l'educació afectivosexual, tal com s'ha defensat en aquest intercanvi entre experts, entès des d'un punt de vista global de salut física i psíquica i de formació per l'equilibri emocional, pot ser un bon element d'ajut per aquests nois i noies més vulnerables.

7. La incidència dels canvis socials

La societat actualment «globalitzada» i les noves tecnologies de comunicació, són una font d'informació quasi inabastable i al mateix temps, per cridar l'atenció dels joves i augmentar el «consum», es donen missatges i es fan propostes que faciliten massa sovint avançar-se a molts dels esdeveniments d'aquesta etapa. Tal com s'ha anat tractant al llarg d'aquesta presentació, sabem que tots els canvis necessiten un procés per la seva integració, i més en un dels períodes de creixement tan important com és l'adolescència, quan aquests solen ser viscuts amb certa por i patiment, on hi ha de cabre el dol per les pèrdues infantils i l'eufòria per les noves conquestes.

També la relació i convivència amb joves d'altres cultures han despertat antigues i noves maneres de superar reptes. Sovint, els adolescents més vulnerables i amb un major risc social, sobretot les noies, se'n senten seduïdes i en poden patir les conseqüències.

Hi ha una veritable contradicció entre el que els experts observen i reconeixen com conflictes importants per la salut dels joves i la gran permissivitat que predomina a la societat en molts dels missatges, imatges, ofertes d'oci i invitacions al consum que aquests joves reben contínuament. Sense anar més lluny, la mateixa droga es mou en una dinàmica de mercat (facilitat per adquirir-la, grans beneficis, impunitat, etc.) i la sexualitat, inclosa la publicitat, es banalitza i es presenta sovint compulsiva, deslligada de la intimitat i, fins i tot, agressiva. Aquests, són fets que omplen diaris i ponències, però costa d'abordar des de les polítiques educatives i socials.

Pel que fa a Internet, és el que és i el que no es pot fer és posar-s'hi en contra. Quan els pares es preocupen per les hores que ocupen els seus fills davant de l'ordinador i quins perills hi poden haver tot navegant per Internet, potser tenen raó, però no és factible ni seria bo fer desaparèixer la informàtica i anar en contra del progrés. És important que se'ls ajudi a saber fer-ne un bon ús, igual que s'ha de fer amb els infants quan estan masses hores amb els dibuixos animats de la televisió. En l'educació global, ja és imprescindible ajudar als adolescents a entendre què és Internet, quines informacions convenen i són útils i quines no.

Segurament, la major part de la informació sexual que reben els nens i adolescents d'avui, ve de la televisió, de les revistes i de l'entorn audiovisual: cinema, Internet, videojocs, etc. Aquesta informació està molt poc ordenada, i una de les funcions de l'educació és, precisament, posar ordre a la informació, contrastar-la i explicar perquè tot allò que es veu i es llegeix no és igualment correcte.

Una altra realitat és que actualment ens trobem amb adolescents que els falta el seu espai propi per provar i relacionar-se amb la seva parella, la seva intimitat i el seu protagonisme, perquè tenen pares i mares que també estan provant noves parelles i es veuen competint amb els seus pares que van a lligar i que estan com ells, en l'inici de noves relacions. Quantes vegades els professionals ens hem trobat amb un embaràs que es presenta com un «síntoma» davant la situació de conflicte que s'està vivint o com una queixa inconscient per cridar l'atenció.

Però, també és veritat que l'escola sovint ha de substituir allò que a vegades la família no està en condicions d'aportar. L'escola ofereix igualtat d'oportunitats. Si l'adolescent té uns pares que no s'estimen, que només donen mal exemple, que competeixen amb ell, que abandonen, l'escola és la que pot compensar, d'alguna manera, aquesta percepció, ja que la família no està en condicions de fer-ho.

Quant a l'atenció en els serveis de salut, s'està veient un canvi espectacular i ràpid de la població i també dels seus comportaments. Una part d'aquesta nova societat adulta, té uns altres valors o valors diferents, que segurament també repercuteixen, i no sempre en positiu, en la vivència afectiva i sexual de les persones. Dins d'aquests canvis, s'observa que la pràctica o ús de la sexualitat es considera massa sovint com un objecte de consum, on la genitalitat i el plaer instantani i narcicista és el que preval. Quan la sexualitat, tal com l'entendem, no hauria d'estar subjecte al mercantilisme. Aquesta frivolitat en les pràctiques sexuals, com un «tot és possible», ja hem pogut constatar, que sovint deriva en trastorns d'identitat i personalitat que precisen ajut.

D'altra banda, encara avui la formació del professorat té molts buits que caldria omplir. Si cal educar en valors, qui ensenya als futurs mestres a fer-ho i

on es formen per educar moralment? A la facultat, en la formació del professorat no se solen abordar els aspectes fonamentals per una coeduació, senyalant la part objectiva i subjectiva de les diferències essencials entre les noies i els nois i com treballar el respecte i l'entesa entre aquestes diferències. Per això la transversalitat quant a l'educació afectivosexual resulta tan difícil.

8. Conclusions

Una mica més d'atreviment des de les diferents institucions, per parlar clar d'aquestes qüestions a les famílies i a la societat en general, encetaria un debat sensibilitzador i de reflexió que permetria obrir escletxes. Les diferents institucions socials, sobretot família i escola, s'han de retrobar.

Pel que fa als aspectes de les relacions interpersonals, la comunicació, les actituds, els comportaments i la sexualitat, diferents experiències han mostrat que la discussió i reflexió entre un grup de persones (adolescents, pares i mares, professionals, grups d'usuaris o pacients...), fetes en comú, proporcionen coneixements i identifications que ajuden a pensar en les pròpies dificultats, pors, creences, actituds, conductes, informacions errònies, etc.

En relació a l'educació afectivosexual i el treball en grup, amb uns quantes proposicions bàsiques coherents com ara la informació clara i coherent, el missatge directe, el respecte a les aportacions de l'altre i la posada en valor del diàleg i la comunicació com a instrument d'intervenció, és possible actuar amb adolescents i joves i promoure quelcom consubstancial a la seva condició, com és l'esperit crític i respectuós davant del món que els envolta.

En l'àmbit educatiu, és prou reconeguda la importància de l'aprenentatge en el treball en grup en el qual tothom pot participar. Pel que fa al món dels adolescents i joves, si volem remoure pors, dubtes, contradiccions, informacions incorrectes, conductes que fan patir i educar habilitats per reconèixer el risc i saber com afrontar-lo, cal considerar la importància de l'educació afectiva i sexual des de la coeduació, aprofundint en les diferències de gènere i el respecte mutu.

Tots aquests elements es poden abordar des de l'escola de manera transversal, aprofitant diferents temes curriculars o en les tutories, fent servir eines atractives que fomentin la participació de tothom com dramatitzacions, jocs de rol, cassos hipotètics, vinyetes de còmics, targes amb les preguntes més freqüents, fotografies, vídeos, fragments de pel·lícules etc. Aquesta modalitat d'educació per la salut, adequant les eines i els continguts a treballar segons

l'etapa, serveix igualment pels grups classe de primària i de secundària, com també pels grups amb necessitats especials.

Les actuacions puntuals de prevenció i promoció de la salut en la pròpia escola, els llocs d'oci on es troben els joves, amb l'objectiu de fer-los reflexionar sobre les seves actituds i les conseqüències de les conductes amb risc, també poden ser interessants. Es tracta d'apropar a diferents actors o agents de salut al seu territori, perquè els joves els puguin considerar com persones referents per demanar suport quan el necessitin.

La informació basada en el coneixement científic i l'educació sexual són drets reconeguts per la Carta dels Drets en Salut Sexual i Reproductiva de la Federació Internacional de Planificació Familiar (IPPF), i per la Organització Mundial de la Salut (OMS). En el nostre medi encara no es disposa d'un programa coherent i transversal d'educació sexual que sigui: universal, evolutiu, sensible a les qüestions de gènere, lliure de prejudicis i estereotips, objectiu, crític i plural, basat en un enfocament positiu de la sexualitat, l'affectivitat, l'amor i les relacions personals.

Grup de treball

- Quim Cabra, pedagog i professor de secundària.
- Victòria Camps, Presidenta de la Fundació Víctor Grífols i Lucas.
- Enriqueta Díaz, professora de l'IES Arnau Cadell de Sant Cugat del Vallès.
- Sílvia Egea, psicòloga clínica.
- Isabel Ferré, metgessa del Centre d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva (CASSIR) de Badalona.
- Carme García, professora de l'IES Menéndez Pidal.
- Sílvia López, psicòloga dels serveis d'atenció en salut sexual i reproductiva de l'Institut Català de la Salut (ICS).
- Maria Rosa Ribas, infermera i escriptora.
- Rosa Ros, coordinadora del grup de treball i directora del Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat (CJAS) de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears.
- Pilar Serón, psicòloga clínica.

Títols publicats

Quaderns de bioètica:

23. *La ética y la investigación clínica*
22. *Consentimiento por representación*
21. *La ética en los servicios de atención a las personas con discapacidad intelectual grave*
20. *Retos éticos de la e-salud*
19. *La persona como sujeto de la medicina*
18. *Listas de espera: ¿lo podemos hacer mejor?*
17. *El bien individual y el bien común en bioética*
16. *Autonomía y dependencia en la vejez*
15. *Consentimiento informado y diversidad cultural*
14. *Aproximación al problema de la competencia del enfermo*
13. *La información sanitaria y la participación activa de los usuarios*
12. *La gestión del cuidado en enfermería*
11. *Els fins de la medicina*
10. *Corresponsabilidad empresarial en el desarrollo sostenible*
9. *Ética y sedación al final de la vida*
8. *Uso racional de los medicamentos. Aspectos éticos*
7. *La gestión de los errores médicos*
6. *Ética de la comunicación médica*
5. *Problemas prácticos del consentimiento informado*

4. *Medicina predictiva y discriminación*
3. *Industria farmacéutica y progreso médico*
2. *Estándares éticos y científicos en la investigación*
1. *Libertad y salud*

Informes de la Fundació:

4. *Les prestacions privades en les organitzacions sanitàries públiques*
3. *Clonatge terapèutic: perspectives científiques, legals i ètiques*
2. *Un marc de referència ètic entre empresa i centre de recerca*
1. *Percepció social de la biotecnologia*

Interrogants ètics:

2. *Afectivitat i sexualitat. Són educables?*
1. *Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?*

Per a més informació: www.fundaciogrifols.com

FUNDACIÓ
VÍCTOR
GRÍFOLS
i LUCAS